

Marc Cónsola

L'atenció socioeducativa dels menors estrangers no acompanyats. Una mirada vers les expectatives i les necessitats

Recepció: juliol 2016 / Acceptació: novembre 2016

Resum

L'aparició del fenomen dels MENA s'evidencia a Espanya a mitjan anys noranta. És en aquest moment que, coincidint amb l'augment de casos, s'inicia l'estudi al respecte. Tot i l'impacte del procés migratori, hi ha una manca d'investigacions sobre la intervenció socioeducativa en relació a l'abordatge de les necessitats detectades, en comparativa amb altres països acollidors. En aquest article coneixerem l'estat de la literatura científica vers les expectatives i les necessitats detectades dels menors en la seva arribada, i l'impacte de les institucions socioeducatives sobre aquestes necessitats. En paral·lel veurem l'estat de la qüestió en altres països amb una situació semblant.

Paraules clau

Menors estrangers no acompanyats, Intervenció socioeducativa, Protecció a la infància, Joves immigrants, Integració

La atención socioeducativa de los menores extranjeros no acompañados. Una mirada hacia las expectativas y las necesidades

The Socio-educational Care of Unaccompanied Foreign Minors. A look at expectations and needs

La aparición del fenómeno de los MENA se evidencia en España a mediados de los años noventa. Es en este momento que, coincidiendo con el aumento de casos, se inicia el estudio al respecto. A pesar del impacto del proceso migratorio, hay una falta de investigaciones sobre la intervención socioeducativa en relación al abordaje de las necesidades detectadas, en comparativa con otros países acogedores. En este artículo conoceremos el estado de la literatura científica hacia las expectativas y las necesidades detectadas de los menores en su llegada, y el impacto de las instituciones socioeducativas sobre estas necesidades. En paralelo veremos el estado de la cuestión en otros países con una situación parecida.

Unaccompanied foreign minors first became prominent as a phenomenon in Spain in the mid-1990s, and it was at this time, coinciding with the increase in the number of cases, that their situation began to be studied. Despite the impact of the migration process, there is a lack of research into socio-educational intervention in relation to the engagement with perceived needs in Spain as compared with other migrant-receiving countries. This article offers a survey of the scientific literature regarding the expectations and perceived needs of these minors at the time of their arrival, and the impact of socio-educational institutions on these needs. In parallel, the authors review the situation in other countries receiving similar numbers of unaccompanied foreign minors.

Palabras clave

Menores extranjeros no acompañados, Intervención socioeducativa, Protección a la infancia, Jóvenes inmigrantes, Integración

Keywords

Unaccompanied foreign minors, Socio-educational intervention, Child protection, Young migrants, Integration

Com citar aquest article:

Cónsola Párraga, Marc (2016). "L'atenció socioeducativa dels menors estrangers no acompanyats. Una mirada vers les expectatives i les necessitats". *Educació Social. Revista d'Intervenció Socioeducativa*, 64, p. 43-58

ISSN 2339-6954

Metodologia

La metodologia utilitzada per a la realització del treball ha estat la revisió de fonts bibliogràfiques a través de bases de dades. Les bases que s'han utilitzat han estat les inserides en el Trobador+ i la recerca en el Google Acadèmic. S'han dut a terme diverses recerques amb diferents paraules clau: menors no acompanyats, intervenció socioeducativa, immigrants, integració i xarxes socioeducatives. Les recerques han donat resultats molt nombrosos, fet pel qual ha estat necessària la filtració amb la conjunció de variables booleanes. Les paraules clau que han donat informació més concisa han estat: “menors no acompanyats” i “intervenció socioeducativa”. Després de fer aquest filtratge més acurat s'ha procedit a la lectura dels títols, resums i conclusions dels articles, escollint els més adients segons els criteris establerts: vigència (entre 5 i 10 anys) a excepció d'algun article rellevant en la matèria, adequació i rigor científic en la informació. En aquest procés final s'han escollit un total de 34 articles, dels quals se n'han referenciat 27.

Estat de la qüestió, la representació dels menors en el procés migratori

La definició de menors estrangers no acompanyats es comparteix pels diferents autors que estudien el fenomen. Tot i que poden variar les fonts, la definició d'UNICEF (2009) engloba els conceptes i les atribucions que s'han atorgat a aquest col·lectiu quan els descriu com a menors de divuit anys, estrangers, que es troben sense acompanyament d'un adult de referència responsable i en una situació de desprotecció.

Tot i que són diverses les sigles amb què es poden anomenar, en aquest article farem servir la de MENA (menor estranger no acompanyat), tenint en compte l'atribució de menor connotació negativa, segons Fuentes (2014). Altres investigacions també fan referència a MMNA (menors migrants no acompanyats).

Hi ha constància de l'arribada dels anomenats MENA des de l'any 1993 a Espanya, fenomen iniciat uns anys abans a Europa, i en concret a Dinamarca l'any 1986 (Quiroga, 2009). El fenomen ha anat en augment fins a l'any 2009, any en què es constaten les xifres més altes de menors arribats. A partir d'aleshores la progressió ha anat en descens, a causa de la crisi econòmica, entre d'altres factors (Bravo i Santos, 2016).

És difícil quantificar els menors residents al territori, però hi ha consens a l'hora d'assenyalar que Espanya és el país que més menors acull (Setién i Berganza, 2006). Aquest factor es relaciona directament amb la seva proxi-

mitat amb el Marroc (Setién i Barceló, 2008). A nivell autonòmic, Catalunya, la Comunitat de Madrid, la Comunitat Valenciana i el País Basc són les comunitats que més menors reben i acullen (Quiroga i Soria, 2010). La situació a Europa es distribueix de manera desigual per diversos factors: distàncies, idealització dels llocs de destí, entre d'altres. Al 2001 Espanya i Itàlia eren els països amb més menors registrats, sumant un 69% del total de MENA entre els països europeus participants al projecte CON RED¹. Entre els països amb major representativitat estaven Itàlia, Espanya, Regne Unit, Holanda, Irlanda, Àustria, França, Suïssa i Bèlgica (Quiroga, Alonso i Armengol, 2004).

La identificació del perfil dels menors no acompanyats

Cal ser conscient de la diversitat del fenomen i la dificultat per establir caràcters que englobin el col·lectiu. Per començar s'ha de distingir entre els menors que s'identificaran i els que passaran al marge de qualsevol registre oficial. Alguns autors com Uria (2010) posen la distinció d'invisibles als segons, que per diferents motius, tant personals com per impediments externs a ells, no passaran pels recorreguts oficials. En aquest perfil trobem tres categories: menors vivint al carrer, mal acompanyats per família extensa o xarxa social i treballadors/es del sexe.

S'ha de distingir entre els menors que s'identificaran i els que passaran al marge de qualsevol registre oficial

Segons l'estudi de Bravo i Santos (2016), els menors que vénen sols representen un 57,5% i els que ho fan acompanyats per un igual representen un 32,5%. El 53,8% afirma no conèixer ningú al país d'acollida que els pugui ajudar. La procedència dels menors és diversa, però Marroc és el país d'on provenen la majoria d'estrangers no acompanyats (Bueno i Mestre, 2006; Gallego *et al.* 2006; Quiroga, 2009; Borrás, 2014). Bueno i Mestre (2006) en fan una perfilació més acurada:

“Menor mayoritariamente originario de Marruecos (80%) [...] con una presencia muy inferior de menores provenientes de países del Este europeo. De entre 15 y 18 años, varón, [...] y con una situación de partida determinada por la precariedad económica y la falta de expectativas laborales en su país de origen” (p. 161).

En relació al sexe es constata que és majoritàriament un col·lectiu masculí, les poques menors que s'identifiquen són d'origen Romanès, del Marroc i de l'Àfrica Subsahariana. Tanmateix les investigacions de Quiroga (2009) i Torrado (2012), entre d'altres, coincideixen que aquests perfils s'han de mirar des d'una altra perspectiva, ja que mostren uns patrons migratoris diferents als del sexe masculí. Les migracions femenines s'han invisibilitzat i quan s'han tractat s'ha fet des de les posicions de dependència, com a do-

nes i/o filles dels immigrants (Quiroga i Soria, 2010). Entre les menors de sexe femení s'ha identificat un fenomen molt concret. Les “Petite bonnes”: petites criades, referint-se a la menor utilitzada per tasques domèstiques i possibilitat d'abús sexual a canvi de manutenció. Fenomen documentat més a França que a Espanya (Quiroga i Soria, 2010). En molts casos les menors són provinents de xarxes de tràfic de persones i tenen deutes i lligams amb aquestes xarxes, la qual cosa dificulta la seva integració al lloc de destí (Trujillo, 2010). Segons Quiroga i Soria (2010) aquesta és una realitat en augment a Catalunya.

Des de l'inici del fenomen migratori s'ha anat observant un canvi en el perfil dels menors que arriben. Al principi la majoria eren marroquins, però cada vegada hi ha més procedents de l'Àfrica subsahariana i de l'Europa de l'Est (Ochoa, Antón, Rodríguez i Atabi, 2009). No només ha canviat en aquest sentit. Segons Setién i Barceló (2008) aquests joves han passat de ser gairebé adults amb objectius clars d'inserir-se al món laboral per millorar les condicions de vida i donar suport familiar, a joves amb edats més petites i sense un projecte definit. Altres autors defugen de l'homogeneïtzació del perfil dels MENA, les seves motivacions i expectatives i les seves realitats socio-familiars: “*podemos presentar al MENA como un individuo independiente con unas vivencias de viaje únicas y propias, con unos motivos de migración particulares y una situación familiar y social concreta*” (Fuentes, 2014, p. 107). Tanmateix a nivell internacional, Bravo i Santos (2016) descriuen la realitat d'un perfil molt homogeni de MENA.

Aquests menors
tenen una manca
total del suport
familiar i referents
adults amb els
quals treballar per
millorar les
condicions

És important poder diferenciar aquests menors d'altres menors en risc social. L'element identificador més destacable és que aquests menors tenen una manca total del suport familiar i referents adults amb els quals treballar per millorar les condicions (González, 2010).

Un cop al lloc de destí es descriu una gran mobilitat dels menors, relacionada amb la facilitat per regularitzar els seus papers i amb les oportunitats laborals en un territori o en un altre (Fernández, 2010).

Motivacions i expectatives de cara al procés migratori

Els menors estrangers no acompanyants fan el viatge amb altes expectatives de millora de les seves condicions de vida, però s'identifiquen diferències entre les expectatives d'arribada. Alguns menors són coneixedors dels recursos que trobaran al lloc de destí, i d'altres en canvi estan desinformatats i realitzen el viatge amb només l'imaginari de les millors condicions del destí (Gimeno, 2013a). En ocasions és la pròpia família qui dona suport i recolza el menor a fer el viatge (Borrás, 2014). En tots els estudis s'evidencia que la motivació principal és el factor econòmic (Markez i Pastor, 2010; Torrado,

2015; Bravo i Santos, 2016). Aprofundint una mica més en les motivacions del procés migratori trobem la classificació de Quiroga (2009), on distingeix entre motivacions econòmiques, millorar les condicions socials, raons polítiques, fugida de situacions familiars conflictives i, per últim, viure alguna experiència d'aventura fruit de l'edat d'adolescència. En aquesta classificació i atenent a la perspectiva de gènere, en alguns casos la fugida de situacions difícils, matrimonis concertats i no desitjats, maltractaments, entre d'altres, són causes de les migracions de les menors no acompanyades (Torrado, 2012). Tanmateix el mateix autor descriu un consens entre el gènere en les finalitats un cop arribats a lloc de destí. Igual que la resta, es busca la regularització dels papers, suport a la família d'origen i autonomia en la vida diària.

Segons Gallego *et al.* (2006) i Fernández (2010), moltes vegades les expectatives són fruit d'una realitat inventada pels mitjans de comunicació, i en ocasions una realitat explicada pels residents que tornen i expliquen unes vivències no del tot realistes de la vida que porten a Espanya.

Markez i Pastor (2010) fonamenten que els agents socials que intervenen amb els menors expressen que hi ha hagut un canvi en el perfil i motivacions d'aquests vers el procés migratori. Els primers MENA, en arribar al territori, mostraven situacions molt perjudicades i deficitàries, per tant el seu acte era gairebé inevitable. Però s'ha produït un gir, cada vegada més viatgen menors que han percebut una possible millora a través dels mitjans de comunicació i fan el viatge amb aquesta perspectiva, menors no tan necessitats econòmicament com els inicials.

Hi ha hagut un canvi en el perfil i motivacions d'aquests vers el procés migratori

La disposició social i legal al tracte en l'arribada

En principi una vegada els menors arriben al territori es valora la seva condició de menor i de no acompanyat, per tant són considerats pels serveis de protecció al menor, i ingressats en centres d'acollida (Borrás, 2014). Malauradament les investigacions mostren que hi ha un conflicte latent entre la legislació i la pràctica. La identitat d'estranger prioritza sobre la de menor d'edat, creant una paradoxa entre la seva protecció i la intenció d'expulsió (Gallego *et al.*, 2006; Torrado, 2012). En aquest sentit s'interposa una dicotomia en la mirada a aquests menors des de la societat Espanyola i Europea, i és la manera en què s'etiqueten els menors (Jiménez i Izquierdo, 2013; Bellatár, 2014). Tot i que hauria de prioritzar l'interès superior del menor, com esmenta la Convenció internacional sobre els drets del menor. En termes legals, Espanya és un estat de benestar i procura pel benestar de tots, també pels de fora. A nivell europeu trobem la carta social europea amb un paper important en la protecció a les persones que es troben en un territori.

Els MENA són considerats com a problemes

La percepció que hi ha entre els diferents països europeus que reben menors en condicions semblants s'identifica per compartir l'enfocament, tot i les diferències. A partir del projecte CON RED (Quiroga, Alonso i Armengol, 2004) veiem com a Dinamarca el debat en relació a la problemàtica és quasi inexistent, hi ha polítiques d'integració per als immigrants, però la realitat demostra que només s'han creat guetos, que poc han participat de la comunitat danesa. A Suïssa es denota una mirada hostil als sol·licitants d'asil. Tot i l'existència d'un 21% d'immigració, les lleis són restrictives en aquest àmbit, en conseqüència els MENA es veuen perjudicats. Bèlgica, en canvi, distingeix entre el veritable refugiament per raons polítiques i el refugiament econòmic, al qual sembla atribuir una motivació menor. Els MENA són considerats com a problemes i són prioritats polítiques, però les mesures són la prioritat per al retorn al país, evitant "l'efecte trucada" i que en vinguin més. Per últim, Portugal, atesa la poca afluència de MENA, no determina una percepció estable respecte al fenomen. Com a conclusió s'observa una percepció general de prejudicis, poca distinció entre el fenomen migratori dels adults i els dels menors no acompanyats, poca sensibilització cap als menors i una adjudicació a la població migrant de les dificultats socials.

La detecció de necessitats en els menors

Valorant la dificultat dels processos migratoris en general, la manca d'acompanyament d'adults de referència positius i la manca de suport familiar i comunitari, es pot predir l'aparició de diferents necessitats en el moment d'arribada i en el transcurs de la seva situació de MENA. A l'hora de classificar les necessitats i les dificultats detectades en aquests menors una vegada arriben al territori d'origen, podríem diferenciar-les en dos grans grups: les necessitats de subsistència bàsica i les necessitats socioeducatives. Els estudis coincideixen que cal fer una aproximació personal als menors per poder avaluar les seves necessitats i expectatives, i proposar un pla d'intervenció, evitant intervencions generalitzades en tots els casos i potser inadequades (Trujillo, 2010; Fuentes, 2014).

En molt casos es coincideix en quines són les necessitats bàsiques a cobrir inicialment: l'alimentació, l'habitatge i la vestimenta en el moment d'arribada (Gallego *et al.*, 2006). Aquestes necessitats queden cobertes quan els MENA accedeixen als centres de menors. Tanmateix les necessitats van més enllà d'aquestes principals.

En relació a les necessitats socioeducatives, les investigacions mostren diferents dificultats a tenir en compte. La manca d'escolarització, la dificultat d'integració als programes educatius, el desconeixement lingüístic, la baixa qualificació professional i els problemes emocionals, són obstacles en el procés d'aquests menors (Bueno i Mestre, 2006; Setién i Barceló, 2008). El fet que fora dels centres de menors hi hagi poca oferta d'activitats relacionades

amb la seva perspectiva de futur laboral i/o social pot generar altres problemàtiques. Per tant també es destacaria la necessitat de dur a terme un procés acadèmic estable i possibilitats d'accedir al món laboral. Markez i Pastor (2010) creuen que aquesta dificultat per participar en la dinàmica habitual de la comunitat pot tenir com a conseqüència que es duguin a terme activitats relacionades amb el consum de tòxics al carrer, amb influències d'altres menors en situacions similars i amb la finalitat de gestionar algunes emocions negatives (angoixa i por) sorgides de la realitat de vida, però també com a divertiment i element propi d'integració a la població, tot i que algunes pràctiques ja s'esdevenien en el país d'origen. *“Extasiados con el disolvente o el hachís, los jóvenes logran escapar, aunque sea de forma momentánea, a unas circunstancias de extremada dureza para la edad que tienen”* (Markez i Pastor, 2010, p. 78). González (2010) afegeix al consum de substàncies estupefaents un comportament delictiu, amb la finalitat d'obtenir recursos. Atesa la situació conjuntural dels menors i la falta d'acompanyament, s'observa la manca en la creació de vincles amb adults referents i amb la comunitat resident.

A nivell internacional es constata que les dificultats emocionals són una necessitat compartida pels menors que passen per processos similars. *“El 93% de los adolescentes entrevistados expresaron malestar psicológico”* (Bravo i Santos, 2016, p. 6). En territori espanyol, Ochoa *et al.* (2009) conclou en el seu estudi a Guipúscoa altes puntuacions de depressió (75%), baixa autoestima (67%), alexitimia² (70%), entre altres sentiments de culpabilització i por.

Es destacaria la necessitat de dur a terme un procés acadèmic estable i possibilitats d'accedir al món laboral

Eines i recursos destinats als MENA

En els inicis del fenomen migratori, els primers centres que van acollir els menors no acompanyats van ser centres per a menors ja existents al territori, però l'acollida no va donar resultats positius i es va valorar disposar de centres específics per a aquests menors (González, 2010). A partir de l'augment de l'arribada de menors no acompanyats d'una manera més intensificada, es van desbordar els recursos per donar-hi resposta. En general s'ha optat per l'ús dels centres d'acollida com a pràctica exclusiva, ja que l'acolliment familiar encara no és una mesura consolidada (Bravo i Santos, 2016).

Actualment a Espanya hi ha una falta de consens a l'hora de decidir quin recurs establir amb aquest col·lectiu. En relació als recursos en trobem de tres tipus que s'ofereixen segons el territori (Bravo i Santos, 2016):

- Centres de recursos específics per a MENA.
- Integració dels MENA en recursos ja existents, però amb projecte educatiu diferenciat per al col·lectiu nouvingut.
- La conjunció dels dos models anteriors: recursos específics per a MENA i integració dels menors en recursos ja existents.

Malauradament els centres estan patint una massificació de menors, element que impedeix portar a terme el seguiment personalitzat del menor, tot i els esforços de molts educadors (Markez i Pastor, 2010). Aspectes relacionats amb les condicions de treball d'aquests centres, vinculats amb les dificultats de la pràctica educativa i el desgast amb el treball diari amb els adolescents en aquestes circumstàncies, han conduït a dificultats per gestionar els recursos, i fins i tot al tancament d'alguns centres (Setién i Berganza, 2006; Setién i Barceló, 2008). Borrás (2014) descriu la necessitat de la formació als professionals que treballen amb aquests menors, atesa la novetat de la situació i la poca especialització dels agents educatius.

Segons el projecte CON RED de Quiroga *et al.* (2004), la majoria de països europeus que han rebut aquest col·lectiu ha passat per un procediment similar en relació als recursos desplegats per als menors. Han passat d'oferir, inicialment, recursos existents al territori per als menors autòctons, a crear centres específics per a l'atenció als menors estrangers no acompanyats. El procediment que han seguit també ha estat molt semblant. En la primera fase, es troba la primera acollida on es valora la situació i es fa el diagnòstic del menor, després passa per una acollida temporal i, finalment, arriba al recurs definitiu, on estarà fins a la majoria d'edat.

Una de les mancances d'aquests centres és que entre els plantejaments educatius i les activitats hi ha una falta de vinculació amb alguns dels objectius i necessitats dels menors. A partir de l'estudi empíric de Rojas (2010) sobre un centre ocupacional a les Canàries, es pot veure que alguns MENA que passaven els 16 anys tenien dificultats per accedir a l'educació obligatòria. La solució seria la creació de centres ocupacionals on treballar habilitats laborals, promoció integral de la persona i "capacitar per adquirir pautes conductuals de treball i coneixements bàsics per afrontar amb èxit el seu desenvolupament personal, social i laboral" (p. 13). Aquest recurs dóna resposta a la necessitat educativa dels menors de 16 a 18 anys. Tanmateix aquestes escoles ocupacionals no han estat capaces de solucionar la necessitat d'inserció laboral a causa de l'obstacle de la regularització dels papers.

En termes generals hi ha una reticència a barrejar aquests MENA amb els autòctons per no crear alarma social (Setién i Berganza, 2006). Aquest fet pot ser un dels factors que faci que la guetització es continuï reproduint, així com la manca d'integració i de coneixement de la societat d'aquest col·lectiu.

L'atenció socioeducativa amb els menors

Inicialment s'ha de tenir en compte el menor per a plantejar la intervenció. Aquesta premissa evitarà que el menor estigui en desacord amb el seu pla d'intervenció i, per tant, facilitarà que també s'esforci per assolir els objectius (Trujillo, 2010).

Gallego *et al.* (2006) defineix tres fases des del treball social: l'apropament al menor, la creació dels vincles i la mostra dels recursos existents i, finalment, la derivació, si el menor l'accepta, per a satisfer les seves necessitats. Un aspecte rellevant és el que s'extreu de la investigació de Setién i Berganza (2006) quant a la necessitat de distanciar-se de la infantilització que els models de protecció poden crear, i fomentar la participació i l'autonomia dels MENA en la comunitat.

Alguns autors recullen una classificació per descriure la intervenció que s'efectua sobre els menors no acompanyats (Setién i Berganza, 2006; Setién i Barceló, 2008), en la qual la intervenció serà marcada segons:

- L'especialització en les fases del procés dels menors: centres de primera acollida; centres d'acollida i llar definitiva.
- La diversitat dels equips educatius: en funció del sexe, procedència, idioma i perfil professional.
- La diversificació dels recursos: només centres residencials (un o diversos tipus), famílies d'acollida, etc.
- Els recursos per a la majoria d'edat: per finalitzar el procés d'autonomia, després de complir els 18 anys.

Segons l'especialització en les fases del procés, els menors poden passar pels tres centres, evidentment cada tipologia de centre realitzarà una intervenció diferenciada, essent, inicialment, de diagnòstic de la situació i finalitzant per un centre definitiu, en el qual es pot efectuar un pla de treball més estable i amb objectius a més llarg termini. La tipologia de centre, segons atengui menors només estrangers no acompanyats o centres mixtes, també influirà sobre els processos d'adaptació i d'integració en la comunitat. La diversificació dels recursos és un determinant del tipus d'intervenció que es realitzarà. Les investigacions demostren que els centres més petits i amb un context més semblant a la realitat familiar són més valorats pels infants (Belattar, 2014).

La diversificació dels recursos és un determinant del tipus d'intervenció que es realitzarà

La diversitat de l'equip educatiu influeix en major importància en la intervenció amb els menors. L'especialitat, formació i coneixement de la realitat dels menors és un element important per poder crear vincles, per entendre les vivències dels menors i ésser referents amb confiança i autoritat (Setién i Berganza, 2006; Pérez, 2007; Quiroga, 2009; Del-Sol, 2011; Belattar, 2014). *“En otras palabras, los educadores necesitamos de unas competencias interculturales para poder cumplir con nuestra labor socioeducativa cuando los sujetos con los que tratamos son menores migrantes”* (Belattar, 2014, p. 37).

En relació a les possibles millores en la detecció i la intervenció social, les investigacions mostren que els centres mixtos faciliten la integració en la comunitat (Fernández i De la Osa, 2010). En relació a l'especificitat del centre caldria reduir l'estància en els centres d'acollida i reduir les places dels centres (Quiroga, 2009).

Tot i que les famílies d'acollida es valoren com a necessàries per reproduir ambients familiars més propers als menors que els mateixos centres, no ha acabat de funcionar. La integració de menors en famílies és una opció que pot tenir resultats conflictius i que pot acabar amb el retorn al centre, a causa de les diferències culturals i educatives del nucli familiar (Trujillo, 2010). Tanmateix, segons el mateix autor, encara no s'ha apostat per les famílies d'acollida per a aquests menors, almenys no tant com amb els menors autòctons. El treball amb el vincle familiar, encara que sigui a distància, és positiu per als menors (Ochoa *et al.*, 2009). Es valora l'esforç de localitzar la família i intentar que es reuneixi amb el menor, sempre que no sigui perjudicial per a ell (Uría, 2010). Així ho recullen Fernández i De la Osa (2010) en el centre d'acollida Hortaleza de Madrid, on intenten fer aquest contacte amb la família i ho valoren positivament per al desenvolupament del menor: "La primera trucada telefònica és molt reveladora de la situació familiar que han deixat enrere. Els forts vincles entre ells es fan presents. És clar que per atendre'l no caldrà simular un model familiar de convivència. Tenen família" (p. 20).

A nivell internacional, tot i que existeix el recurs de les famílies d'acollida, és poc freqüent. A Irlanda es destina als usuaris més vulnerables, i a Dinamarca i Bèlgica es veu poc viable, sobretot per a adolescents (Quiroga, V., Alonso, A., i Armengol, C. (2004).

La relació amb
els membres de
la societat és
imprescindible per
trencar barreres i
prejudicis

La integració en la comunitat és un element important per a la millora de la situació social dels menors. La relació amb els membres de la societat és imprescindible per trencar barreres i prejudicis i aconseguir l'accés a una xarxa social i a les ofertes de treball i formació. La creació de llars més normalitzades i integrades en la comunitat de veïns facilita la vivència i la integració d'aquests menors en la societat (Setién i Barceló, 2008). Els autors esmenten altres iniciatives d'èxit com les d'escolarització i participació en grups culturals i esportius, l'organització d'activitats de sensibilització social, col·laboracions amb comunitats d'origen semblant però amb altres resultats, etc. La visió de la societat vers la problemàtica és diferent. Hi ha una part que es focalitza en la protecció d'aquests menors desemparats i una altra que mira la problemàtica que creen a la societat, la inseguretat, etc. Aquesta divergència en la mirada ha condicionat els recursos i les intervencions que s'han desplegat vers el col·lectiu (González, 2010).

Els recursos per a la majoria d'edat són de gran importància per continuar el projecte educatiu i social que s'inicia amb els menors. La majoria d'edat és una fase que preocupa als menors, atesa la incertesa i la falta de programes en aquesta direcció, la manca de treball, la seva baixa qualificació, etc. (Borrás, 2014). Així ho mostra Rojas (2010), on exposa l'experiència d'un centre prelaboral a les Canàries, el qual no només aporta contingut en l'àmbit laboral, sinó que transmet continguts relacionats amb la inserció sociolaboral, accions de formació bàsica (llengües, matemàtiques, competències socials, etc.) amb uns resultats satisfactoris a l'hora d'orientar els menors, preparar-los per a la majoria d'edat i facilitar el possible accés a altres

recursos. Tanmateix, les polítiques que hi ha al voltant són determinants per a dur a terme aquestes pràctiques, ja que, per exemple, la integració laboral està condicionada a la possibilitat real de treballar i/o d'obtenir els papers de residència i treball (González, 2010).

Malauradament la no consecució de criteris comuns i la falta de coordinació entre institucions, així com la manca d'un criteri comú europeu en l'atenció als menors, provoca moviments migratoris d'un territori a l'altre en funció del que esperen obtenir, o si s'assabenten de possibles millores en una altra comunitat, encara que sigui un rumor (Setién i Barceló, 2008). La legislació espanyola i les bones pràctiques que regulen la situació dels menors no acompanyats han estat interpretades de manera diferent i lliure per les comunitats autònomes (Pérez, 2007). En comparació amb altres països que han rebut migracions semblants, Del-Sol (2011) descriu el cas espanyol com un funcionament tradicional, sense capacitat de nodrir-se d'altres experiències i bones pràctiques d'altres nacions amb major experiència amb col·lectius emigrants (Bèlgica, EUA, Canadà o Mèxic).

Convivència i xarxes de suport social

En relació al suport social que reben els menors, a l'hora de valorar les amistats, la percepció és diferent entre els professionals i els menors. Els primers afirmen que la majoria es relaciona només amb els de la mateixa procedència, mentre que els menors exposen, en una gran majoria, que tenien amics estrangers i nacionals (Bravo i Santos, 2016).

La figura de l'educador social com a referent educatiu dels menors queda tocada en tant que només un 37,5% afirma tenir bona o molt bona relació i el 52,5% expressa tenir una relació regular (Bravo i Santos, 2016). L'estudi de Markez i Pastor (2010) hi aprofundeix encara més, i a través dels menors descriu aquesta relació com a instrumental per aconseguir els fins desitjats. *“Los educadores en sentido amplio son vistos como el medio para conseguir un fin: ropa, comida, paga, papeles”* (p. 76).

En relació al concepte de comunitat que els immigrants no acompanyats viuen, es valora que poden seguir mantenint el vincle i la relació amb els amics i famílies del lloc d'origen gràcies a les noves tecnologies (Bueno i Mestre, 2006; Ochoa *et al.*, 2009), per tant aquesta xarxa creada en el lloc d'origen no queda tan debilitada. Les investigacions deixen veure que l'absència de referents adults familiars al territori no comporta la total soledat dels menors, tot i que poden entrar en dinàmiques d'interacció només amb compatriotes, que els donaran suport durant el procés d'acollida, Fernández (2010) descriu la manca de relació amb altres menors autòctons.

L'absència de referents adults familiars al territori no comporta la total soledat dels menors

En la creació de xarxes especialitzades d'acollida als MENA es fa una valoració general positiva en relació al treball específic, però en algunes ocasions, atès que alguns centres són dissenyats per a l'espera del menor mentre no es pren una decisió sobre el seu futur, estan mancats de projectes educatius transversals i per tant els adolescents s'avorreixen, no ho aprofiten i volen marxar. La valoració que fan els menors de l'estudi de Bravo i Santos (2016) sobre la satisfacció amb l'atenció rebuda és negativa. En canvi, es fa una valoració positiva d'aquests centres especialitzats o mixtes quan els permet relacionar-se amb altres menors de la mateixa cultura i amb projectes migratoris semblants. Aquest és un factor positiu per al possible recolzament informatiu i instrumental dels companys (Markez i Pastor, 2010; Bravo i Santos, 2016).

Conclusions i reptes en la intervenció educativa

No ha estat fins a l'arribada més massiva de menors que no s'ha iniciat la investigació. Tot i ser conscients de l'heterogeneïtat del col·lectiu i que hi ha una part important que queda exclosa de les vies de protecció, les investigacions coincideixen que una gran part són joves menors de sexe masculí procedents del Marroc (Bueno i Mestre, 2006). Tot i que el perfil està fent un canvi: està augmentant l'arribada dels menors d'origen subsaharià i de l'Europa de l'Est (Ochoa *et al.*, 2009).

S'observa poca sensibilització cap als menors i una culpabilització a la població migrant de les possibles dificultats socials

La majoria d'estudis exposen que les principals motivacions de les migracions dels joves són de caire econòmic (Gallego *et al.*, 2006; Quiroga, 2009; Bravo i Santos, 2016). Entre d'altres, Quiroga (2009) distingeix les que sorgeixen per raons polítiques, fugida de conflictes i la necessitat d'aventura. S'ha de reflectir el col·lectiu minoritari de sexe femení, que en ocasions és víctima d'un tracte negligent i abusiu en la seva estada al país (Trujillo, 2010). En molts casos les expectatives dels menors no són reals, han estat manipulats per falses informacions de persones que han retornat i/o dels mitjans de comunicació (Gallego *et al.*, 2006; Fernández, 2010). En aquest sentit, les expectatives poden quedar frustrades una vegada arriben al lloc de destí. En canvi, alguns són conscients del sistema de protecció del país d'acollida i fan el viatge amb aquest coneixement per tal de ser atesos com a menors desprotegits. Tot i això alguns estudis demostren que no són la majoria, i que molts mostren incertesa pel que es trobarien en arribar (Gimeno, 2013b).

En la percepció social que hi ha hagut respecte al fenomen a Espanya i alguns països europeus, s'observa una visió general de poca distinció entre el fenomen migratori dels adults i el dels menors no acompanyats, poca sensibilització cap als menors i una culpabilització a la població migrant de les possibles dificultats socials (Quiroga *et al.*, 2004).

En relació a les necessitats dels menors, les diferents investigacions al respecte denoten un desglossament en dos grups; necessitats de subsistència (habitatge, alimentació, roba, etc.), per les quals alguns menors havien marxat en la recerca de millors (Gallego *et al.*, 2006), i necessitats socioeducatives, en les quals seria desitjable un abordatge integral. Aquestes estan relacionades amb el malestar emocional de la situació, consum de tòxics, l'ús de la delinqüència, dificultat per relacionar-se i integrar-se en la comunitat, desconeixement del llenguatge, accés a la formació acadèmica i al món laboral (Bueno i Mestre, 2006; Setién i Barceló, 2008). A través de la investigació en un àmbit més internacional es constata que les dificultats emocionals són una necessitat compartida pels diferents territoris de la Unió Europea, i per tant transversal per als menors que passen per processos similars (Bravo i Santos, 2016).

Els recursos destinats als MENA es divideixen actualment en tres: els que treballen específicament amb ells, els que insereixen MENA en centres ja creats per a menors autòctons i els que barregen els dos estils. El desplegament dels diferents centres d'acollida cobreixen amb correcció les necessitats bàsiques i de subsistència (Markez i Pastor, 2010), però amb la resta de necessitats socioeducatives no hi ha tanta eficàcia, i els centres estan mancats de més possibilitats per treballar, condicionats per les circumstàncies: saturació, poca especialització dels professionals, poc apropament a la perspectiva del menor, entre d'altres (Rojas, 2010).

Partint de les necessitats dels menors i els recursos socioeducatius podem descriure aquelles dificultats i les possibles línies d'intervenció que es deriven de les investigacions, per tal de possibilitar la millora en les condicions de vida. Quan parlem de MENA cal tenir en compte la individualitat de la persona, establint un pla de treball diferenciat per al menor. Per tal de poder arribar a la totalitat del col·lectiu, cal cercar i definir estratègies per detectar aquells menors "invisibles" que fins al moment no s'estan tenint en compte (Uria, 2010).

Actualment hi ha una predilecció pels centres d'acollida i molt poca per a les famílies d'acollida (Bravo i Santos, 2016). El model de centre que facilita el benestar dels menors és aquell amb més similitud a un habitatge familiar, evitant grans centres aïllats de la comunitat, acompanyats d'un perfil d'usuari mixt, no únicament estrangers (Quiroga, 2009). Es valora l'estabilitat dels equips educatius, com la formació i l'apropament sociocultural als menors (Belattar, 2014). De cara al bon funcionament dels MENA, el nombre de recursos més òptim hauria de sumar quatre tipologies (Quiroga *et al.*, 2004): centres de menors, famílies d'acollida, adopcions i centres d'acompanyament a l'edat adulta. Actualment només predominen, amb gran diferència sobre la resta, els centres de menors. En la majoria d'edat s'evidencia una dificultat molt rellevant, no hi ha gairebé recursos específics, i tot i la seva existència els menors es veuen mancats de possibilitats, a causa de les dificultats per regularitzar els papers, la poca qualificació professional

i acadèmica que tenen, manca de recursos econòmics, falta de protecció com a menors, entre d'altres (Borrás, 2014). L'accés al món laboral és una dificultat que s'arrossega des de menors, ja que en molts casos no se'ls ha pogut introduir ateses les problemàtiques derivades de la regulació dels papers. Per això, aquest és un dels reptes que s'ha de prioritzar, per poder capacitar-los en coneixements i cultura que els permeti ser més autònoms en el futur.

En relació a la integració dels menors i la creació d'una xarxa social es valora la possibilitat de participar en recursos educatius, de formació, comunitats i associacions culturals i esportives i/o altres institucions socioculturals (Setién i Barceló, 2008). A l'hora de donar resposta al consum de tòxics, els problemes emocionals i els comportaments delictius, s'evidencia una manca de recursos socioeducatius i de salut adequats; per tant, és un objectiu necessari a l'hora d'acompanyar-los adequadament. La manca de referents adults és un handicap en el treball de socialització i, per tant, un repte per a la millora.

Per últim, en termes generals es detecta una manca de coordinació i de criteris conjunts entre les diferents comunitats autònomes, com la manca d'un criteri comú europeu en l'atenció als menors. Aquest fet augmenta la dificultat a l'hora que els projectes educatius no queden compartits, la qual cosa perjudica els processos ja iniciats i crea més inestabilitat i moviments dels MENA (Setién i Barceló, 2008; Trujillo, 2010; Jiménez i Izquierdo, 2013).

Marc Cónsola Párraga
Educador social i antropòleg
Màster de recerca en educació
mconsolap@hotmail.com

Bibliografia

- Belattar, A.** (2014). Menores migrantes no acompañados: víctimas o infractores. *Revista sobre la infancia y la adolescencia*, (7), 25-39. doi: <http://dx.doi.org/10.4995/reinad.2014.3334>
- Borrás, B.** (2014). El papel de los centros de acogida en la vida de los menores inmigrantes no acompañados. (Treball fi de grau). Recuperat de <http://hdl.handle.net/11201/880>
- Bravo, A.; Santos-González, I.** (2016). Menores extranjeros no acompañados en España: necesidades y modelos de intervención. *Psychosocial Intervention*. doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.psi.2015.12.001>
- Bueno, J. R.; Mestre, F. J.** (2006). La protección de menores migrantes no acompañados: un modelo de intervención social. *Alternativas. Cuadernos de Trabajo Social*, (14), 155-170. doi: <http://dx.doi.org/10.14198/ALTERN2006.14.10>

Del-Sol-Flórez, H. (2012). Una aproximación a la intervención educativa con menores migrantes no acompañados en España: paradojas de la inclusión social. *Avaliação: Revista da Avaliação da Educação Superior*, 17 (1), 137-153. Recuperat de <http://periodicos.uniso.br/ojs/index.php?journal=avaliacao&page=article&op=view&path%5B%5D=748>

Fernández, B. (2010). Menores no acompañados: de la vulnerabilidad social a la invisibilidad institucional. *Zerbitzuan: Gizarte Zerbitzuetako Aldizcaria (Revista de Servicios Sociales)*, (48), 145-153. Recuperat de <http://www.zerbitzuan.net/documentos/zerbitzuan/Menores%20no%20acompanados.pdf>

Fernández, M.; De la Osa, H. (2010). Acolliment residencial. Xarxa de centres i MMNA (Menors Migrants no Acompanyats) a la comunitat de Madrid. *Educació social: revista d'intervenció socioeducativa*, (45), 135-149. Recuperat de <http://www.raco.cat/index.php/EducacioSocial/article/viewFile/208585/277791>

Fuentes, R. (2014). Menores extranjeros no acompañados (MENA). *Azarbe. Revista internacional de Trabajo Social y Bienestar*, (3), 105-111. Recuperat de <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=4812192>

Gallego, V.; Martínez, J. J.; Ortiz, A.; Pastor, M.; Pérez, I.; Valero, M. (2006). La integración social de los menores inmigrantes no acompañados: nuevos retos en la Comunidad de Madrid. *Acciones e Investigaciones Sociales*, (1), 109-110. Recuperat de <https://papiro.unizar.es/ojs/index.php/ais/article/viewFile/358/352>

Gimeno, Ch. (2013a). Expectativas de acogida en el imaginario de los menores que migran solos. *Revista Electrónica de Investigación y Docencia (REID)*, (9), 142-158. Recuperat de <http://www.revistareid.net/revista/n9/REID9art9.pdf>

Gimeno, Ch. (2013b). Menores que migran solos y sistemas de protección a la infancia. *Zerbitzuan: Gizarte zerbitzuetarako aldizkaria (Revista de servicios sociales)*, (53), 109-122. Recuperat de <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=4377514>

González, A. (2010). Evolución del papel de las entidades de acción social y del educador social en la atención de los Menores Migrantes no Acompañados. *Educación Social*, (45), 166-183. Recuperat de <http://europa.sim.ucm.es/compludoc/AA?articuloId=760853>

Jiménez, M.; Izquierdo, J. D. (2013). Lo que se oculta detrás de la categoría "menores marroquíes no acompañados": miedos cruzados, contradicciones europeas y consecuencias para el Trabajo Social. *Cuadernos de trabajo social*, 26 (1), 193-202. doi: http://dx.doi.org/10.5209/rev_CUTS.2013.v26.n1.41667

Markez, I.; Pastor, F. (2010). Menores Extranjeros No Acompañados (MENA), un colectivo especialmente vulnerable ante las drogas. *Zerbitzuan*, (48), 71-85. Recuperat de <file:///C:/Users/laura/Downloads/Dialnet-MenoresExtranjerosNoAcompañadosMENAUnColectivoEspe-3419593.pdf>

Ochoa, I.; Antón, J.; Rodríguez, A.; Atabi, H. (2009). La importancia del trabajo con la familia en la atención a menores extranjeros no acompañados. Un estudio piloto. *Apuntes de Psicología*, 27 (2-3), 427-439. Recuperat de <http://apuntesdepsicologia.es/index.php/revista/article/view/156>

- Pérez, P.** (2007). De Náufragos y navegantes: Los menores y jóvenes no acompañados. *Boletín Puntos de Vista, Juventud e Inmigración*, (10). Recuperat de <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=2949939>
- Quiroga, V.; Alonso, A.; Armengol, C.** (2004). Proyecto CON RED. Rutas de pequeños sueños. *Menores migrantes no acompañados en Europa. Barcelona: Fundación Pere Tarrés.*
- Quiroga, V.** (2009). Menores Migrantes no Acompañados: Nuevos perfiles, nuevas necesidades. *En la calle: revista sobre situaciones de riesgo social*, (14), 8-14.
- Quiroga, V.; Sòria, M.** (2010). Els i les menors migrants no acompanyats/des: entre la indiferència i la invisibilitat. *Educació social. Revista d'intervenció socioeducativa*, (45), 13-35. Recuperat de <http://www.raco.cat/index.php/educaciosocial/article/viewArticle/208579/0>
- Rojas, M. A.** (2010). Escoles ocupacionals per a MENAS (Menors Estrangers no Acompanyats) a Canàries. *Educació social. Revista d'intervenció socioeducativa*, (45), 91-109. Recuperat de <http://www.raco.cat/index.php/EducacioSocial/article/viewArticle/208583/0>
- Setién, M. L.; Barceló, F.** (2008). La atención a los menores extranjeros no acompañados en el País Vasco: modelos de intervención y luces y sombras del sistema de acogida. *e migrinter*, 2, 78-88.
- Setién, M. L.; Berganza, I.** (2006). Intervención social con menores inmigrantes no acompañados. Diversos modelos. *Acciones e Investigaciones Sociales*, (Zaragoza 2006), (1), 119-119. Recuperat de <http://europa.sim.ucm.es/compludoc/AA?articuloId=448246>
- Torrado, E.** (2012). Las migraciones de menores no acompañados desde una perspectiva de género. *Dilemata*, (10), 65-84. Recuperat de <http://www.dilemata.net/revista/index.php/dilemata/article/view/171>
- Trujillo, M.** (2010). Acol·lida immediata a menors que migren sense referents familiars. Reflexions per a la pràctica professional. *Educació social. Revista d'intervenció socioeducativa*, (45), 110-134. Recuperat de <http://www.raco.cat/index.php/EducacioSocial/article/view/208584/277790>
- UNICEF.** (2009). Ni ilegals ni invisibles. Realidad jurídica y social de los Menores Extranjeros en España. Informe 2009. Madrid.
- Uría, A. M.** (2010). Menors no acompanyats a Espanya. *Educació social. Revista d'intervenció socioeducativa*, (45), 36-64. Recuperat de <http://www.raco.cat/index.php/EducacioSocial/article/view/208580/277786>

-
- 1 CON RED: Comunitat virtual contra la violència exercida sobre els nens i adolescents immigrants sense xarxa de suport social. Iniciat l'any 2000 amb l'objectiu de descriure el fenomen migrant i les estratègies d'intervenció, conjuntament amb la participació de 7 països de la Unió Europea (Dinamarca, Bèlgica, França, Itàlia, Portugal, Suïssa i Espanya) i 2 dels països d'origen (Marroc i Algèria).
 - 2 L'alexítimia és un trastorn neurològic que consisteix en la incapacitat d'identificar i expressar les pròpies emocions.
-